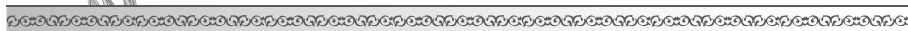

הרוזן העולמי על כוח ההתמדה בחיים

ר' יהודה אריה ימיני

- א. **כוח ההתמדה בנפש.**
כוח ההתמדה פועל את קניין המידות.
- ב. **כוח ההתמדה בתורה ובחז"ל, בעולם ובחיים.**
יתרון התדירויות בתורה ובחז"ל מעולת התמיד, והופעותיה בעולם החומר כיסוד הזמן, ובעולם ההשראה כיסוד הקצב.
- ג. **כוח ההתמדה במצוות.**
התפילה כמענה לשחיקתה של השגרה.
- ד. **התמדה והתחדשות.**
מידת ההתמדה כנגד מידת ההתחדשות, ושתייהן כמשלימות זו את זו.

כוח ההתמדה בנפש

שני סוגי קניינים

אבחנה חשובה ב"עולם הקניינים" מבדילה בין שני סוגי קניין מהותיים: האחד, תנועתו מן החוץ פנימה ויוגדר כ'חיצוני'. השני, תנועתו מן הפנים למעלה ויוגדר כ'פנימי'. נבאר את הדברים.

מסכת קידושין עוסקת ברובה בענייני קניינים - קניין אישה, שדה, מיטלטלין ועוד. בקניינים אלו הקניין חיצוני לאדם ואינו מהותי לו, כך גם אופן הקניין: הדבר נקנה ע"י מעשה שמבטא קשר בינו לבין דבר שמחוץ לו על-מנת שיהיה בבעלותו. לעומת קניינים אלו ישנם קניינים שהם פנימיים לאדם, כגון קניין מידות¹, תורה², ארץ ישראל³ ועוד. בקניינים אלו, צורת הקניין נעשית באמצעות מעשים המבטאים קשר עמוק ופנימי יותר, והם מעשי המצוות שבאות לרומם ולהעלות את כל פרטי המידות, שכבר

1. בעיקר בקניין זה יעסוק המאמר.

2. אבות 1, ה: "תורה נקנית בארבעים ושמונה דברים".

3. באורות א"י כותב הרב "ארץ ישראל אינה קניין חיצוני לאומה" משמע שהיא קניין פנימי.

טבועות באדם, אל דרך הטוב והישר. כדברי הראי"ה קוק במוסר אביך⁴:
 כל ענייני חובת הלב וטהרתה בזיכוך הנפשיות וכל פרטי המידות נמצאים באדם
 בטבע, שהם כלי מעשהו לכל ענייני החיים, כמו ענייני היראה, האהבה, החמדה,
 הדבקות וכיו"ב, שהם נמצאים בנפש האדם ואינו צריך לחדשם מצד עצמם, רק
 צריך להעלותם שיהיו הולכים אל דרך הטוב, והוא שיהיו כולם פונים אל השם
 יתברך שהוא תכלית כל תקוה.

וכדברי הרמח"ל במסילת ישרים⁵:
 אמנם לשיזכה אדם לטובה הזאת ראוי שיעמול ראשונה וישתדל ביגיעו
 לקנותה, והיינו שישתדל לידבק בו יתברך בכוח מעשים שתולדתם זה העניין
 והם הם המצוות.

שני שלבים בקניין המידות (הקניין הפנימי)

בעניין קניין המידות כותב הראי"ה קוק⁶:
 זיכוך המידות בדרך הדעת הוא קודם לזיכוך בדרך הרגש, כי אם לא ידע מה
 טוב ומה רע, איכה ירגיש לקנות את הטוב בטבע של קניין ולהרחיק את הרע
 שבנטיה הטבעית אחר ההרגל.
 מדבריו משמע, שאדם הרוצה "לקנות את הטוב בטבע של קניין" נדרש לשני
 שלבים: האחד, "זיכוך המידות בדרך הדעת". השני, "זיכוך המידות בדרך הרגש". כך
 מתבצע אפוא תהליך קניין המידות - בתחילה צריך האדם לדעת מהו הטוב ולאחר מכן
 להרגיש את הטוב.

כן כותב הרב ביתר ביאור במקום נוסף⁷:
 יש שני חלקים בלימודי העבודה השלימה... החלק האחד תלוי בשכל לבדו
 כמעט... אבל מלבד הידיעה הוא חלק העבודה שאחרי הידיעה.

העיקר בקניין הפנימי

מעניין לחזור ולהשוות את שני סוגי הקניינים - החיצוני והפנימי - ביחס לאופן
 הקניין בהם. בקניין החיצוני אנו נדרשים לתהליך המורכב משני שלבים: השלב
 הראשון הוא דעת מקנה וקונה. השלב השני הוא מעשה הקניין⁸.
 בקניין הפנימי מצאנו, כאמור, שישנם ג"כ שני שלבים: השלב הראשון הוא ידיעת
 המידות. השלב השני הוא עבודת הרגשת המידות.

4. א, א.

5. פרק א.

6. מידות ראי"ה, אל המידות, א.

7. מוסר אביך ב, א.

8. פעולת הקניין משתנה בכל סוג של קניין עפ"י עניינו.

כאשר ננסה לעמוד על מקומו ועניינו של כל אחד משלבי הקניינים, נמצא שהן בקניין החיצוני והן בקניין הפנימי, השלב הראשון הינו רק שלב ההכנה לקראת השלב השני, העיקרי, שעניינו ביצוע הקניין בפועל. כלומר, אם נבקש להתמקד בקניין הפנימי נמצא שהחלק העיקרי בעבודת המידות הוא עבודת הרגשת המידות, ולא ידיעת המידות, שמהווה שלב של הכנה בלבד.

ההתמדה

מהי עבודת הרגשת המידות? כיצד היא פועלת?
בעניין זה מגלה לנו הרב קוק יסוד מופלא⁹:

והנה עיקר ההבדל בין מי שפעל על טבעו ולבבו את פעולתו השכלית למי שרק בשכלו ישכיל הדרך הטוב, אף שהוא כופה לזה את מהלך טבעו, הוא ההתמדה.

מסביר הרב קוק, שההבדל בין אדם שקיים רק את השלב הראשון בקניין המידות, כלומר השלב השכלי, לבין אדם שקיים את שני השלבים, השכלי והרגשי, הוא שהראשון לא עבר את תהליך ההתמדה. כלומר, השלב השני בקניין המידות, תלוי ועומד ביסוד ההתמדה. רק אדם שמתמיד בעבודת המידות, יזכה לרכוש את המידה אותה הוא מבקש לקנות.

בהמשך, נותן הרב טעם לדבריו:

כי מי שכבר התרומם טבעו למגמת השכל הוא בטוח שלא ישתנה מצדקתו, "ורגלי חסידי ישמור", אבל כל זמן שהטבע הנפשי עומד בפראותו, גם אם לשעה יתרומם לנשגבות, בעבור שעת הכושר יפול ממעלתו.

כלומר, קניין המידות אצל אדם שקיים את שני השלבים בתהליך של התמדה, הוא הרבה יותר יציב ואיתן לעומת קניין המידות אצל אדם שקיים רק את השלב הראשון - השכלי¹⁰.

בנקודה זו יש להעיר על הבדל מעניין בין שני סוגי הקניין, הפנימי והחיצוני: בעוד שפעולת הקניין החיצוני מתבצעת במעשה אחד שגומר את הקניין בצורה מיידית. לעומת זאת, פעולת הקניין הפנימי מתבצעת לאורך זמן ובמעשים החוזרים ונשנים, וגמר הקניין¹¹ נעשה רק לאחר שנים רבות.

כמו כן יש לציין שעבודת ההתמדה שייכת דווקא בחלק ההרגשי ולא בחלק השכלי

^{12, 13}.

9. עולת ראי"ה א, עמוד שיט.

10. נראה שעל יסוד זה מתבסס הרמח"ל במסילת ישרים (פרק י) בעמדו על היתרון שיש במידת הנקיית על-פני מידות הזהירות והזריזות.

11. עד כמה שניתן לדבר במושגים של 'גמר קניין' בעבודת המידות.

12. עיין מוסר אביך א, ג.

13. ניתן להבחין שביסוד המילה 'התמדה' נרמזת המילה 'מידה', ובעצם המילה 'התמדה' היא

ההתמדה בדברי הרמב"ם

בהקדמתו למסכת אבות כותב הרמב"ם¹⁴:

ודע, שאלו המעלות והפחיתות אשר למידות לא יגיעו ולא יתישבו בנפש רק בכפול הפעולות הבאות מן המידה ההיא פעמים רבות ובזמן ארוך והרגילות בהן.

וכן כותב בהלכות דעות¹⁵:

וכיצד ירגיל אדם עצמו בדעות אלו עד שיקבעו בו? יעשה וישנה וישלש במעשים שעושה על פי הדעות האמצעיות, ויחזור בהן תמיד עד שיהיו מעשיהן קלים עליו ולא יהיה בהם טורח ויקבעו הדעות בנפשו.

סיכום ביניים

עפ"י דברי הרב קוק הגדרנו שעל מנת לקנות מידה יש לעבור תהליך המורכב משני שלבים:

- א. הכרת/ידיעת המידה בכוח השכל.
- ב. עבודת קניין המידה בכוח הרגש.

הסברנו ששלב ב' מתבצע בכוח ההתמדה, ומצאנו שיסוד זה מעוגן כבר בדברי הרמב"ם¹⁶.

בהמשך המאמר נתמקד בכוח עצום ומופלא זה, ונשתדל בע"ה לנסות לבחון ולעמוד על כמה נקודות הנובעות ממנו:

- א. מה המקור לכוח ההתמדה בתורה ובדברי חז"ל?
- ב. מנין נובע כוח ההתמדה בעולם?
- ג. כיצד כוח זה בא לידי ביטוי בפועל בעולם ובחיים?

כוח ההתמדה בתורה ובחז"ל, בעולם ובחיים

כוח ההתמדה בתורה ובחז"ל

ישנו כלל הלכתי ידוע ומפורסם דרכו ניתן לבחון את מעלת ההתמדה: תדיר ושאינו תדיר - תדיר קודם¹⁷.

שם הפעולה של המילה 'מידה'. אפשר לומר שהיסוד הנלמד מכאן הוא שהדברים תלויים זה בזה, כלומר שע"י ההתמדה קונים מידה.

14. שמונה פרקים פרק ד'.

15. א, ז.

16. יש לציין שבתהליך זה יהיו אנשים שיוזקקו יותר להעצמת השלב הראשון ויש שיוזקקו יותר להעצמת השלב השני, אמנם מצינו יחידי סגולה שלהשלמתם יזדקקו רק לשלב הראשון - כדוגמת בצלאל ש"חזא אומנותא וגמיר" וכעין רשב"י וחבריו, ולעומתם כאלו שיוזקקו רק לשלב השני בבחינת "ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו", ואכמ"ל...

17. ברכות נא, ב; סוכה נד, ב; שם נו, א; מגילה כט, ב; זבחים פט, א ועוד.

כאשר נוצר מפגש בין שני דינים שחלה חובה לקיימם בו זמנית - נדחית החובה שאינה תדירה בפני התדירה¹⁸. נראה שניתן למצוא בכלל זה עיגון הלכתי למעלתו של כוח ההתמדה¹⁹.

מתוך מחשבה על כלל זה ועיון בו עולה קושיה: מסברה יש לצדד להפך ולהעדיף את "שאינו תדיר". לכאורה, לא התדיר הוא המעולה אלא דווקא זה שאינו תדיר הוא המעולה, שהרי הוא מורגש יותר וממילא מפעים ומחדש יותר את האדם הפועל אותו. לעומתו, התדיר הוא שגרתו, "מושך" פחות עניין וממילא גם עלול לשחוק את האדם הפועל אותו. נשאלת השאלה: מדוע אם כן, קבעו חז"ל שמעלת התדיר גדולה יותר?

על מנת שנוכל לענות על שאלה זו יהיה עלינו להבין מניין נובע כלל זה שתדיר קודם. המשנה במסכת זבחים אומרת²⁰:

כל התדיר מחברו קודם את חברו. התמידין קודמין למוספין, מוספי שבת קודמין למוספי ראש־חודש, מוספי ראש־חודש קודמין למוספי ראש־השנה, שנאמר, מלבד עולת הבוקר אשר לעולת התמיד תעשו את אלה.

על פי משנה זו אנו רואים שהמקור למעלת התדיר נלמד מפסוק המופיע בפרשת קורבנות המוספים שבפרשת פינחס. אמנם עדיין צריכים הדברים יתר ביאור, שהרי מפשט הפסוק המובא במשנה מובן שהתורה מצוה אותנו שנקריב את קורבן המוספים רק לאחר הקרבת קורבן התמיד (כדברי רש"י שם: מלבד עולת הבוקר - העשויה כבר משמע, אלמא תמידין קדמי למוספין). אולם עדיין מניין לנו, ברמת העיקרון, שכל דבר שהוא תדיר יהיה קודם, ולא רק בענייני קרבנות?

קושיא זו נשאלה בגמרא²¹ המבארת משנה זו ולאחר דין ודברים עולה המסקנה הבאה: אביי אמר מגופה דקרא: אם כן לימא קרא "מלבד עולת הבוקר" ותשתוק! "אשר לעולת התמיד" למה לי? למימר דהך דתדירא תקדום.

ומבאר רש"י שם:

אשר לעולת התמיד למה לי - פשיטא דעולת הבוקר עולת התמיד היא, אלא תלה לך טעם הקדמתה בתדירות כדי שתלמוד לשאר תדירין שיקדימו.

כלומר, בתורה נאמר "מלבד עולת הבוקר אשר לעולת התמיד תעשו את אלה". מסביר אביי שהמילים "אשר לעולת התמיד" לכאורה מיותרות, שכן אף בלעדיו ניתן להבין שיש להקדים את עולת הבוקר לקרבנות המוספים. מיתור זה מסיק אביי שלא רק עולת הבוקר קודמת לקרבנות המוספים, אלא כל דבר שהוא תדיר מחברו קודם לחברו - שכן רואים שהתורה תולה את עניין קדימותו של קורבן עולת התמיד דווקא בגלל יסוד ההתמדה הטמון בו.

18. כל זאת כמובן מבלי להיכנס לפרטיו וסעיפיו המורכבים של כלל הלכתי זה.

19. בכל מקום מתרגם אונקלוס את המילה 'תמיד' כ'תדיר'.

20. פרק י משנה א.

21. זבחים פט, א.

ובתמצית:

"עולת הבוקר אשר לעולת התמיד" - אומרת התורה, "עולת הבוקר" שכל סוד מעלתה טמון בכך שהיא "עולת התמיד!"

נסקור בקצרה את מה שראינו עד לשלב זה:

- א. כוח ההתמדה הוא כוח יסודי בעבודת קניין המידות.
 - ב. הכלל שתדיר קודם נובע בשורשו מיסוד קרבן עולת התמיד, שהוקרב בהתמדה מידי יום ביומו.
- מצאנו אפוא מקור בתורה לקדימותו של התדיר, אולם, עדיין עומדת לנגד עינינו השאלה מסברה: מדוע התדיר קודם. על שאלה זו נבקש לענות בהמשך.

כוח ההתמדה בעולם

הזוהר הקדוש מלמדנו כך:

הקב"ה אסתכל באורייתא וברא עלמא²².

כל דבר ועניין שכתוב או רמוז בתורה ניתן לראות את הופעותיו בעולם. אמנם צפונים הגילויים מעינינו, אולם בהבחנה עמוקה ויסודית בשורשי העולם נוכל לסגל את עינינו לגילוי הנעלם, ומתוך כך נוכל להתרומם אל המבט האלוקי ולצפות עין בעין בישועתו. ראינו לעיל שעניין ההתמדה רמוז בתורה בפסוק "מלבד עולת הבוקר אשר לעולת התמיד". מכוח דברים אלו ננסה להתחקות אחר מקור כוח ההתמדה בהופעתו בעולם. לשם כך ננסה להתבונן במצב מסוים, שהופעת החיים מתגלה בו בעצמה, ושכאשר נקצין אותו, תומחש ביתר שאת האבחנה העולה מתוכו.

כשנכנסים לנחם אבלים בבית שיושבים בו שבעה על מת:

בתוך הבית שוררת אווירת נכאים, צער ועצב אופפים אותו, עטוף הבית כולו בזעקת השבר הפתאומי שניחת זה עתה על המשפחה האומללה ששכלה את אחד מבניה; כתלי הבית רווים בתחושת חיסרון עמוקה, לא יתנו מנוח לכל אשר תדרוך כף רגלו על מפתנם; באים מכרים, משפילים ראש, נכנסים ויושבים. לפתע נשמעות דפיקות רועמות מכיוון הדלת, מפנים כולם את מבטם והנה בפתח עומד לו בגאון יצור מוזר, גאה ביציבותו, מראהו עגלגל, שני ידיו כשני מחוגים וכל איברי גופו כדמות מספרים, על פניו עוטה ארשת נחישות ומרץ, ובקול מתוקתק הולך בהתמדה ובצעדים מדודים ומתיישב באחד הכיסאות המזדמנים. את פניהם המופתעות של הנוכחים מחליפה ארשת הבנה, אכן "המתמיד הגדול", כדמות שעון לו, הופיע בפתחנו לא אחר מאשר "הזמן"! לאחר שהות של כמה רגעי מבוכה משפיל הזמן הגאה אף הוא את ראשו, נדמה שמבין שנקלע אל מקום בו חפצים בהיעדרו, חיש קל נושא רגליו ויוצא החוצה, אל מעונו. "טוב ללכת אל בית אבל... והחי יתן אל ליבו"²³ אומרים הנוכחים.

22. זוהר תרומה קסא, ב, ובבראשית רבה פרשה א, א: "הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם".

23. קהלת ז, ב.

במקומות של מוות וחידלון נדמה כאילו עומד הזמן מלכת, ישנה תחושה פנימית חזקה של התכנסות, הנובעת מן ההפתעה הגדולה שתופסת את האדם לנוכח החיזיון הצורב של חוסר החיים. כך פוסק האדם מן המרוצה שמכתיב לו הזמן, פוסק אך לרגע קט, מחשב חשבונות נפשו, משקיף ממעל על הלך רוחו, מתבונן מעט אל עומק פנימיותו, מרומם את חייו ומיד חיש קל ממשיך ביתר עוז וחדווה את שגרת חייו המרוממת.

לאחר כשעה קלה קמים הנוכחים מכס תנחומיהם, מבקשים לצאת את הבית; אך בבואם אל מפתן הדלת הצופה החוצה עומדים משתאים לנוכח המחזה שנגלה לעיניהם: בחוץ זורחת השמש, הרוח נושבת ברוך ואנשים ממשיכים להלך אנה ואנה במרוצת חייהם... אכן, בחוץ שולט לו הזמן ביד רמה, שגרת החיים לא פסקה! "וקור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישבותו"²⁴ מהנהנים כולם בהסכמה.

על ידי המעבר החד שבדוגמה זו, בין חווית חידלון הזמן שבתוך הבית אפוף הכאב לבין מרוצת הזמן השוטף שמחוץ לו, באנו להמחיש בחזקה את עניין השגרה העולמית השולטת בעולמנו בעוצמה, ללא הרף ובהתמדה מופלאה. אבחנו זו מציפה בנו שאלות נוקבות: מה פשר עוצמה זו? כיצד היא פועלת? מה סודה?

אחד היסודות היותר חזקים במציאות בה אנו חיים הוא הזמן. ניתן לומר שהזמן הוא "המוציא לפועל" של כל מהלך חיינו. הזמן גורם את הופעת כוחותינו, רצונותינו ויכולותינו במציאות, הזמן הוא "המנוע העולמי" של האדם בפרט ושל ההווה ההיסטורית בכלל. לולא מציאות הזמן לא היה דבר שיזרז וידחוף את האנושות להמשיך לשכלל ולפתח את העולם, וממילא כל הכוחות הכבירים האצורים בכל היש לא היו יוצאים מן ההעלם לגילוי ומן הכוח לפועל בחיים.

לתמצות וסיכום הדברים: כוח ההתמדה שנלמד מן הפסוק "מלבד עולת הבוקר אשר לעולת התמיד" מופיע בעולם ביסוד הזמן. הוא השעון המתקתק, "המתמיד הגדול" שאינו פוסק לעצור לרגע, שבכוחו העז מלא הגבורה דוחק בעולם ללא הרף, מקדמו ומוציא את אוצרותיו הגנוזים מן ההעלם לגילוי.

כוח ההתמדה בחיים

ביארנו עד לשלב זה היכן מופיע כוח ההתמדה בתורה ובעולם, אולם עדיין נותר הקושי כיצד בא כוח זה לידי ביטוי בפועל במציאות? ננסה להציג אפשרויות שונות מהן ניתן לראות במוחש את השפעותיו הישירות ואת רושם פעולתו של כוח ההתמדה בחיים.

ההתמדה בעולם החומר (פיזיקה):

ישנה נוסחא פיזיקלית יסודית דרכה ננסה לבחון את יסוד ההתמדה בעולם:

$$T \times V = X$$

ובמילים: דרך = מהירות \times זמן.

נוסחה זו באה לבטא את היחס הישיר הקיים בין מקומו הפיזי של גוף כלשהו לבין קצב התקדמותו בזמן מסוים. ננסה להעניק לנוסחה זו משמעות על ידי שניצוק את תוכנה גם אל חיי האדם בעולם, קצב התפתחותו של האדם בחיים יהיה תלוי בשני גורמים:

- א. במקומו הפיזי והנפשי, כלומר תכונותיו המולדות ואופי נפשו.
 - ב. בקצב החיים, כלומר יסוד הזמן, שדוחק באדם בהתמדה להוציא לאור את כל כוחותיו ותכונותיו האצורות בו.
- בעיקרון ניתן לראות יסוד זה בכל נוסחה פיזיקלית שבה אחד מן האיברים הוא יסוד הזמן (T).

ההתמדה בעולם ההשראה (מוזיקה):

אחד מן הכינויים שנותנים בני אדם ליסוד הזמן הוא גם "הקצב העולמי". אחד המרכיבים החשובים בעולם ההשראה הוא הנגינה. בעזרת כלי הנגינה ניתן להביע את יסודות ההוויה. נתבונן מעט בעניין זה מן הנאמר בפרשת התנבאות שאול עת נמשך למלך. לאחר שיוצק שמן על ראשו מצוה שמואל את שאול שילך אל מספר מקומות בהם יארעו לו תהליכים שונים שמכוחם יזכה לנבואה:

אחר כן תבוא גבעת האלוקים... ופגעת חבל נביאים... ולפניהם נבל ותוף וחליל וכינור והמה מתנבאים וצלחה עליך רוח ד' והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר²⁵.

דברים אלו מעוררים מחשבות ביחס לכלי הנגינה. נבל, תוף, חליל וכינור הם אולי כלי הנגינה היסודיים ביותר שבעזרתם ניתן ליצור נגינה המביאה להשראת רוח נבואה. אין כאן המקום להאריך בנושא עצום ומופלא זה, ברם, לענייננו לו היה אדם מתבקש לנסות להביע את כוח ההתמדה בעזרת אחד מכלי הנגינה הללו, קרוב לודאי שהיה נוטל לידי את התוף!

בתזמורת המורכבת מכמה נגנים משמש התוף לנתינת הקצב. ניתן לומר, שהכלי הבסיסי ביותר בתזמורת הוא התוף, זאת בשל העובדה שהוא הכלי שנותן את הקצב והמסגרת ליתר הכלים שמורכבים על בסיסו. מעניין לחשוב, שהמתבונן בתזמורת מן הצד, יתמקד על פי רוב בנגני הסולו (המלודיה), כגון הקלרינט, החצוצרה, החליל ודומיהם ולא במתופף. זאת, למרות שכאשר אלו הראשונים יחרגו לרגע מזרמה הקולח של המנגינה לא ייחשב הדבר לזיוף צורמני במיוחד, ואולי אף ייחשב למעין 'קישוט' הרמוני מחדש ומיוחד במנגינה השלימה, אולם כאשר יחרוג המתופף מזרם הנגינה יורגש הדבר אצל כולם: הנגנים לא יידעו היכן אוחזים בזמר ומעגל הרוקדים יפוזר כצאן ללא רועה...

ישנה נקודת אבחנה נוספת ביחס ליסוד הקצב בעולם הנגינה. מעניין להתבונן בתופעה של נערים בגיל ההתבגרות. בדרך כלל ישנה נטייה לנערים אלו להרבות בשמיעת 'נעימות' בהם המקצב מאוד חד וברור ("טרנסים" וכדומה), ייתכן שהסיבה לכך נעוצה בעצם היותם בגיל שבו הם מתחילים להיחשף לעולם הגדול על כל גווניו ובכך מגיעים למצב של בלבול נוראי ביחס לזהותם. כל המסגרות שהורגלו להם עד כה נשברות, וכספינה אובדת הם מנסים להיאחז בכל פיסת מסגרת שתציל את נפשם האובדת. כזרם הסוחף אל חוף מבטחים מוצאים את הנעימות הקצביות, שנותנות להם מענה רגעי, וסוחפות את נפשם הנהלאה בזרם שקצבו חד וקבוע. זרם, שנותן להם קרש הצלה להיאחז בו בתוך המציאות הסוערת האופפת את נפשם.

יסוד הקצב (rhythm) בעולם ההשראה - שהתוף הוא הכלי הנושא אותו והמביאו לידי ביטוי - אחוזו הוא היטב ביסוד הזמן. ושניהם כאחד מוציאים לפועל את כוח ההתמדה בכל עורקי החיים בעולם.

סיכום

את עניין ההתמדה מצאנו בתורה ובחז"ל; ראינו את הופעותיו בעולם כערך הזמן הדחוק בחיים להוציא את עצמם לפועל; צפינו בכוח ההתמדה באופנים שונים בתוך העד המצוי בין עולם החומר ועד לעולם ההשראה.

פרק ג' - כוח ההתמדה במצוות

כעת, להשלמת המאמר, לא נותר כי אם לנסות לבחון נקודה אחת נוספת: כיצד בא הדבר לידי ביטוי בפועל בעולם המעשה של היהודי? מהו המעשה הנרצה בעיני האלוקים הנותן ביטוי לעניין האלוקי בעולם בעניין זה?

על מנת לענות על שאלות אלו נקדים שאלת בוחן, שמכוחה נגיע אל המעשה המבטא את עניין ההתמדה ובנוסף נבין יסוד עצום בעבודת ה'.

בפרק לעיל הוצג יסוד הזמן ככוח רב עוצמה, שתפקידו במציאות הוא "לדחוק" בעולם, לשכללו ולפתחו. אך זאת עלינו לדעת: לכל כוח רב עוצמה ישנם שני צדדים: צד בונה וצד הורס. העוצמה הבונה שבכוח הזמן, היא שכלול העולם ופיתוחו, כאמור לעיל. אולם ישנו גם צד של עוצמה הורסת. הזמן בכוחו הרב יכול למשוך את האדם, שתכונותיו נוטות לשפל ומידותיו עדיין אינן מתוקנות כראוי, אל עברי פי פחת. "פגעי הזמן" הוא ביטוי לשיקוע תדירי בעומק החטא - כלומר הפגעים שגורם הזמן. בתכונת הדחיקה של הזמן הוא מושך באופן תדירי, עיזור וחסר אחריות את כל היש האיתן אל עבר שכלולו, אולם את כל היש העומד בדלדולו - בשל הכרח צמצום החיים ותכונת חומריותם - הוא משקיע באכזריות בעומק חטאי החומר העב והגס. הזמן הוא כמנוע רב עוצמה, שבכוח דחיפתו מניע רכב רב ממדים. הנהוג ברכב כזה יוכל בכוח בחירתו להחליט אם להשתמש בתנופת המנוע לדרך הרצויה, או שמא בחוסר שימת לב יוסט רכבו מדרך הישר ויתגלגל אל התהום.

ובכן: כיצד יש להתמודד עם אותם "פגעי הזמן"?

לא עזב ד' חסדו מעמנו ובטובו העניק לנו מתנה נפלאה, שבכוחה הרב ניתן לא רק לעצור את מעליו של הזמן אלא אף לרוממם. מתנה זו היא התפילה!

התפילה

הגמרא במסכת ברכות מדוע קבעו אנשי כנה"ג דווקא שלש תפילות ביום: ר' יהושע בן לוי אמר תפילות כנגד תמידין תקנום²⁶.

מבארת הגמרא:

תניא כוותיה דריב"ל, מפני מה אמרו תפילת השחר עד חצות - שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד חצות... ומפני מה אמרו תפילת המנחה עד הערב - שהרי תמיד של בין הערביים קרב והולך עד הערב... ומפני מה אמרו תפילת הערב אין לה קבע - שהרי אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב קרבים והולכים כל הלילה...

כבר ביארנו לעיל, שעניין ההתמדה נלמד מן הפסוק שמבאר את מעלתו של קרבן התמיד, שהיה קרב במקדש בכל יום, פעם בבוקר ופעם בין הערביים. מכוח הגמרא שקושרת את התפילות לקרבנות התמיד נמצינו למדים שהתפילה היא המצוה שבמהותה באה לבטא את עניין ההתמדה. מגמרא זו ניתן אף ללמוד שהתפילות והתמידין, שניהם אחוזים ביסוד הזמן.

עניין זה מבואר היטב בדברי מרן הראי"ה²⁷:

הקדושה התמידית, יסוד מעלת התמיד... היא שומרת על קדושת החיים מלהכשל בכוח הנטיות, המשפילות את ערך האדם, הדבקות בטבע החיים והבשר.

על פי באורו של הרב, עניינו של עולת התמיד הוא בתחילה לשמור על האדם מפני כוחו העצום של הזמן העלול להובילו אל כישלון ושפלות ערכו. אמנם מלבד השמירה מן הכישלון ישנה עוד מעלה שפועל קורבן התמיד: ומקדשת היא בהשפעתה את כל החיים הקבועים, ומרימה אותם תמיד בלא הפסק, מדרגה אחר מדרגה, בקו ישר.

המעלה השנייה שפועל קרבן התמיד היא, לרומם את כל החיים באיטיות בטוחה, בהליכה איטית ובלתי פוסקת אל עבר הקודש. ממשיך הרב לבאר: ולשם קביעות אור קדוש זה בתוכיות האומה כולה, בשבילה ובשביל היקום כולו, באה מצות התמיד, שהתפילות התדירות, מדי יום ביומו, יונקות ממנה את לשד הקודש שלהן. תפילות כנגד תמידיים תקנום.

26. ברכות כו, ב.

27. עולת ראייה א', עמוד קכ"ה.

סיכום

- א. ביארנו לעיל שבקניין המידות ישנם שני שלבים, שלב השכל ושלב הרגש, מעשה הקניין בפועל נעשה באמצעות הרגש. הכוח שמטמיע את המידות באדם בטבע של הרגל הוא כוח ההתמדה.
- ב. כוח ההתמדה בתורה נובע מיסוד עולת התמיד, ובעולם מופיע כיסוד הזמן.
- ג. התפילה שומרת על האדם ומרוממתו מפני מעללי הזמן הדחוק.

בזמן שבית המקדש היה קיים הקריבו את עולת התמיד כתקנה וכסדרה וכל החיים היו מתרוממים מכוח עבודה זו. אולם משחרב בית מקדשנו ובוטל התמיד, באו לנו תמורתו התפילות, שתיקנו לנו אנשי כנה"ג וקבעום כנגד שלשת הזמנים המתחלפים ביום - שלוש עתים בהן פוסק האדם מתנועת יומו, פורק מעליו משאו, מכנס אל תוכו את נקודותיו הפזורות משגרת עמלו ומרומם את חייו אל רצונו יתברך.

פרק ד' - התמדה והתחדשות

שאלנו לעיל מדוע כ"כ פשוט שתדיר קודם, והלא מסברה היינו אומרים שדווקא המחודש והחד-פעמי, יהיה המעולה ובעל העדיפות, שכן ודאי הינו יותר מפעים וממילא יותר פועל על האדם ומרוממו!

כמענה לשאלה זו נציג מחלוקת המובאת בגמרא, בין בית שמאי לבין בית הלל, שמתוכה נראה שהכלל שתדיר קודם אינו מוחלט²⁸:

תנו רבנן, דברים שבינ ב"ש וב"ה בסעודה, ב"ש אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין... שכבר קדש היום ועדיין יין לא בא, וב"ה אומרים מברך על היין ואח"כ מברך על היום... שברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה, תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם.

ב"ש וב"ה נחלקו לגבי ברכות הקידוש בליל שבת איזו מהן קודמת: ברכת היום או ברכת היין. ב"ש סוברים שברכת היום קודמת, שכן זמן כניסתו של היום קדם את זמן כניסתו של היין לשולחן. כנגדם, סוברים ב"ה שברכת היין קודמת ואעפ"י שקדם היום בזמן כניסתו, מן הסיבה שהיין תדיר יותר (במצוות), כלומר שהוא מזדמן לאדם פעמים רבות יותר: בברכת המזון, בברכת האירוסין והנישואין, בברית מילה, בפדיון הבן וכל כיוצא בזה.

ייתכן אולי לומר שבנקודה שהוצגה לעיל בה נחלקו ב"ה וב"ש. ב"ש מקדשים את יסוד ההתחדשות וב"ה דבקים ביסוד התדיר, כך נפרש מחלוקתם: ב"ש סוברים שברכת היום קודמת, למרות תדירותו של היין, מפני שמסתכלים על הענין שקדם ראשונה בזמן, כלומר שהתחדש עלינו בתחילה, ומכיוון שהתחדשות השבת קדמה נברך עליה בראשונה. לעומתם סוברים ב"ה שברכת היין קודמת, למרות התחדשות השבת תחילה, מפני שמסתכלים על העניין התדירי, ומכיוון שברכת היין מצויה יותר אצל רוב העולם ממילא יש לברכה בראשונה.

ניתן לראות יסוד מחלוקת זו גם בדברי השו"ע והרמ"א. בפתח דבריהם להלכות אורח חיים נותנים השו"ע והרמ"א הדרכה בעבודת ד', מכוחה יוכל האדם לגבור על יצרו האורב לו תמיד באורחות חייו ולנצחו בע"ה. כותב המחבר בשו"ע²⁹:
יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו.

מגיה הרמ"א על דברי השו"ע:
 שויתי ד' לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלוקים.
 כך, בעוד שהשו"ע מדגיש את יסוד החידוש, הרמ"א מדגיש את יסוד ההתמדה.

רבים ממפרשי השו"ע מעירים על כך שהרמ"א דבק בהדרכתו, שכן באותו עניין שבו פתח את חלק אורח חיים שבשו"ע כך גם חותם אותו³⁰:
 יש אומרים שחייב להרבות במשתה ושמחה ב"ד שבאדר ראשון... וטוב לב משתה תמיד.

כותב על כך החיד"א³¹:
 מור"מ (מורנו רמ"א) ז"ל בחכמה יסד חתימה מעין פתיחה, שני תמידין כסדרן, הוא פתח בריש הגהותיו "שויתי ה' לנגדי תמיד" וחתם "וטוב לב משתה תמיד". נראה שבדבריו רומז החיד"א על דבר ההתמדה בדברי הרמ"א שעניינה כמעלת קרבן התמיד³².

ודאי יש לומר שגם השו"ע וגם הרמ"א מסכימים לכך שבעבודת ה' אנו נדרשים לשתי המעלות, גם למעלת הגבורה וההתחדשות וגם למעלת ההתמדה, שכן הן משלימות זו את זו. אולם ניתן לראות שהשו"ע הדגיש יותר את עניין ההתגברות של האדם בכוחותיו כנגד התחדשות כוחות היצר, הרוגשים עליו יום יום. לעומתו, הדגיש הרמ"א יותר את עניין ההתמדה בעבודת ד', השומרת על האדם מפני הנפילות במכמני היצר והמרוממת את חייו באופן מתמיד ובטוח.
 כאמור, שתי המעלות נדרשות לאדם השלם, שכן ליסוד ההתמדה דרושה גבורה רבה, ואולי אף ניתן לומר שמידת ההתמדה עצמה בנויה מהרבה ניצוצות של גבורה, כדוגמת מנוע שפעולתו נובעת מכוח ניצוצות חוזרים ונשנים שמציתים את חומר הבערה שבו.

**נחתום בתפילה³³ ליוצר כל, המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית,
 נזכה ויבנה המקדש במהרה בימינו,
 ונקריב לפניך קרבן התמיד שיכפר בעדנו,
 ואתה אמרת "ונשלמה פרים שפתינו",
 לכן יהי רצון מלפניך ד' אלוקינו ואלוקי אבותינו,**

29. או"ח סי' א, א.

30. או"ח סי' תרצז, א.

31. שו"ת ברכי יוסף שם ס"ק ב', מובא בשערי תשובה שם.

32. עוד בעניין זה ב'פרי צדיק' לספר שמות במאמרו 'לארבעה עשר אדר ראשון' אות ב'.

33. עפ"י תחינת הקרבנות שבתפילת שחרית.

שיהא חשוב ומקובל ומרוצה לפניך שיח שפתותינו,
כאילו קרבן התמיד במועדו ובמקומו וכהלכתו לפניך הקרבנו.
בציפייה לישועתנו!

להצלחתה ורפואתה השלמה של שירה תהילה בת חוה, אמי שתחי',
שהתמדתה, רצונה הבוער ומלחמתה להחלמתה נתנו את הכוח לכתיבת מאמר זה!

